

## ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

### ISSUES FOR DEFINITION AND NATURE OF PROVIDING HUMAN PERSON IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Кохановський Д.О.,

*слухач ад'юнктури та докторантури*

*Національної академії внутрішніх справ України*

У статті проведено аналіз юридичної літератури та положень нормативно-правових актів розглядаємої проблеми. Проведено аналіз вивчення проблем визначення на законодавчому та науковому рівнях поняття та сутності забезпечення прав особи в кримінальному впровадженні. Також підготовлені ґрунтовні висновки та пропозиції щодо цієї проблематики.

**Ключові слова:** права особи, кримінальне провадження, Кримінальний процесуальний кодекс, проблема визначення, поняття.

В статье проведен анализ юридической литературы и положений нормативно-правовых актов рассматриваемой проблемы. Проведен анализ изучению проблем определения на законодательном и научном уровнях понятия и сущности обеспечения прав личности в уголовном внедрении. Также подготовлены обстоятельные выводы и предложения относительно указанной проблематики.

**Ключевые слова:** права лица, уголовное производство, Уголовный процессуальный кодекс, проблема определения, понятия.

This article analyzes the legal literature and provisions of legal acts issues problems. The analysis of the study of problems of definition in law and scientific concept and essence level to ensure individual rights in criminal implementation. Also prepared solid conclusions and recommendations of this problem.

**Key words:** The right person, the criminal proceedings, the Criminal Procedure Code, problem definition, concept.

**Актуальність теми.** Функціонування демократичної і правової держави неможливе без всебічного розвитку правового статусу людини і особливо її прав, свобод та гарантій їх реалізації. Це положення відображене в ст. 3 Конституції України, якою проголошено, що людина є найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Основним у характеристиці прав та свобод людини завжди визнавалось те, що вони повинні бути під захистом держави та закону. Ефективність виконання, використання та дотримання прав та свобод, врешті їх реальність залежать від рівня їх захищеності, гарантованості [5, с. 140]. На думку О.Ф. Скакун, без гарантій права, свободи та обов'язки людини і громадянина перетворюються на своєрідні «заяви про наміри», що не мають ніякої цінності ні для особи, ні для суспільства [6, с. 227].

**Виклад основного матеріалу.** Проголошення в ч. 2 ст. 22 Конституції України принципу гарантованості й довічності прав і свобод ще не дає підстав свідчити про їх реальну забезпеченість. Тому для реалізації закріплених прав та свобод людини і громадянина в Україні необхідно мати налагоджений механізм їх забезпечення [1].

Поняття «забезпечення прав людини» досить часто використовується як на законодавчому, так і на науковому рівнях. У той же час, у науці відсутня єдність думок щодо визначення цього поняття та його сутності. Як слушно підкреслює В.С. Зелененький, категорія «забезпечення прав» у навчальній і спеціальній монографічній літературі, як правило, не роз-

глядається, воно викладається як зрозуміле для всіх поняття. За такого положення в різних учасників одного і того ж процесу відсутнє однозначне уявлення про те, що саме слід розуміти під забезпеченням прав та законних інтересів особи в кримінальному провадженні; про яких осіб йде мова; які засоби забезпечення прав та законних інтересів особи; і які наслідки порушення вказаних прав та законних інтересів [8, с. 87–88].

При розгляді будь-якого правового явища важливим є визначення його поняття та розкриття сутності. Проблема формування понятійного апарату «забезпечення прав людини» полягає в тому, що в наукових працях немає однозначного розуміння, трактування цього поняття [9, с. 17–20].

Під забезпеченням прав і свобод людини автори науково-практичного коментарю Конституції України розуміють створення умов для здійснення її прав і свобод. Воно включає такі три елементи (напрями) державної діяльності: сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій); охорону прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для попередження, профілактики правопорушень); захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності) [2, с. 23].

У юридичній літературі характеристика забезпечення прав особи розкривається, здебільшого, на основі категорії «механізм». При цьому підкреслюється, що досліджувана проблема носить комплексний характер, і тому в механізмі забез-

печення суб'єктивних прав особи слід виділяти не лише юридичний, а й соціальний та соціально-психологічні аспекти [6, с. 31; 7, с. 16]. Як зазначає О.Ф. Скакун, поняттям «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини» підкреслюється, що правовий механізм – це частина соціального і діє з ним в єдності. А сам процес забезпечення прав людини можливий в сукупності зі сприятливими зовнішніми умовами – системою загальносоціальних і юридичних, внутрішньодержавних і міжнародних гарантій [3, с. 229]. У роботі розглядатиметься лише юридичний аспект механізму забезпечення прав, оскільки соціальний та соціально-психологічні аспекти виходять за рамки дослідження та потребують самостійного вивчення.

Серед вчених не склалось єдиної думки щодо визначення механізму, за допомогою якого права та свободи особи знаходять свій прояв. Так, в юридичній літературі можна зустріти такі назви, як «соціально-правовий механізм забезпечення (реалізації, охорони і захисту) прав людини» [3, с. 100], «механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина» [8, с. 257], «юридичний механізм захисту прав людини», «юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян» [7, с. 10], «механізм забезпечення прав та свобод особи» тощо.

Визначаючи поняття «механізм забезпечення прав людини», правознавці часто виходять із етимологічного тлумачення терміну «забезпечення». Під «забезпеченням» розуміється: створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки. Поняття «механізм» розкривається як: 1) внутрішня будова, система чого-небудь; система, устрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності; 2) сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище.

Соціально-правовий механізм забезпечення прав людини в теорії права визначається як система заходів із створення умов для здійснення основних прав та свобод людини, похідних від її гідності. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав людини розкривається як єдина система взаємодіючих конституційно-правових засобів, за допомогою яких держава здійснює юридичний вплив на правовідносини між суб'єктами права з метою визнання, дотримання, реалізації основних прав людини [9, с. 29].

Власну думку щодо сутності поняття, що розглядається, висловлюють й інші науковці. Механізм забезпечення прав і свобод особи виступає єдиним, цілісним і якісно самостійним явищем правової системи, є комплексом взаємопов'язаних та взаємодіючих юридичних передумов, нормативних засобів та загальносоціальних умов, що створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод [7, с. 1].

Існування сукупності галузей права дає підставу говорити про наявність механізмів забезпечення прав і свобод людини в різних сферах суспільного життя: механізми забезпечення цивільних, трудових,

екологічних, кримінальних процесуальних прав та інших.

Деякі науковці пропонують розглядати забезпечення прав та законних інтересів у кримінальному процесі як діяльність слідчого, прокурора, судді та суду, захисника за участю інших учасників кримінального судочинства, що направлена на створення оптимальних умов для реалізації процесуальних прав та обов'язків та їх безпосереднє здійснення, що проводиться з метою охорони, захисту прав та законних інтересів особи, яка залучена до сфери кримінального судочинства та має в ньому власний правовий інтерес [3, с. 1].

Загальною ознакою наведених визначень є те, що під забезпеченням прав людини розуміють створення умов, способів та засобів для їхньої реалізації та охорони (тобто, гарантій прав). У зв'язку з цим постає проблема співвідношення понять «забезпечення прав» та «гарантії прав». Проаналізувавши існуючі наукові точки зору з приводу вказаного питання, можна виділити три основних підходи щодо такого співвідношення.

Один із підходів заснований на твердженні, що забезпечення прав та свобод громадян тотожно їх гарантуванню. Таку позицію підтримує Т.Г. Фоміна. Під забезпеченням прав та свобод автор розуміє систему їх гарантування, тобто систему загальних умов та спеціальних (юридичних) засобів, як і забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках їх охорону [9, с. 195]. Точку зору М.В. Вітрука розділяють В.В. Копейчиков, І.О. Тимченко, Т. Г. Фоміна. [7, с. 195], [9, с. 27].

Ототожнення «забезпечення прав» та «гарантій прав» обґрунтовується тим, що права громадян, також як і їх обов'язки, забезпечуються гарантіями в процесі реалізації. Наповнення прав та обов'язків певним змістом, тобто матеріалізація їх у практику суспільних відносин, реально можлива при наявності комплексу гарантій, що можуть знаходитись лише у відповідних соціальних структурах суспільства та в якості засобів їх забезпечення [7, с. 81]. Такі аргументи можна взяти до уваги, але слід зазначити той факт, що схожість правових понять та явищ не виключає їх змістової та цільової індивідуальності.

Другий підхід щодо співвідношення зазначених понять зводиться до того, що механізм забезпечення життя, здоров'я, честі, гідності потрібно включити в систему гарантій прав особи. Такої думки дотримуються російські науковці Аграновская Е.В., Ю.Б. Чупілкін, які вивчають гарантії прав учасників кримінального судочинства [3, с. 81].

Третій підхід полягає в тому, що гарантії прав є складовою частиною механізму забезпечення прав особи (або механізму реалізації прав особи). Таку позицію висловлюють більшість науковців: А.М. Колодій та А.Ю. Олійник, Л.М. Володіна, К.Г. Волинка та інші. Вважаємо, що ця позиція є більш обґрунтованою, оскільки механізм забезпечення прав особи повинен розглядатися як комплексна структура правових та соціальних умов, засобів та заходів, що створюють можливість для належної реалізації кож-

ним своїх прав, а також як діяльність зобов'язаного суб'єкта із забезпечення реалізації, охорони та захисту прав особи.

**Висновок.** Отже такий механізм слід вивчати в системно-динамічному вигляді, який передбачає

узагальнення всіх аспектів, що сприяють реальному забезпеченню прав особи. Тому нами підтримується позиція групи авторів та пропонується розглядати гарантії прав особи як один з елементів механізму забезпечення прав особи.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конституція України: науково-практичний коментар / за ред. В.Я. Тація, Ю.П. Битяка, Ю.М. Грошевого та ін. – Харків : Право ; Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.
3. Аграновская Е.В. Правовая культура и обеспечение прав личности / Е.В. Аграновская. – М. : Наука, 1988. – 144 с.
4. Колодїй А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : [підручник] / А.М. Колодїй, А.Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
5. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : [підручник] / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К. : Наукова думка, Прецедент, 2007. – 344 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
7. Тимченко И.А. Гарантии конституционных прав и обязанностей советских граждан / И. А. Тимченко // Конституционные права и обязанности советских граждан / [А.П. Таранов, И.А. Тимченко, Г.И. Чангули, Н. Г. Шуклина] ; под ред. А.П. Таранова. – Киев : Наукова думка, 1985. – С. 74–179.
8. Зеленецкий В.С. Доследственное производство в уголовном процессе Украины / В.С. Зеленецкий. – Харьков : Кроссруд, 2009. – 172 с.
9. Фоміна Т.Г. «Забезпечення процесуальних прав людини у кримінальному впровадженні» : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика і судова експертиза». – Харків, 2012. – 223 с.